

ERITYISPEDAGOGIIKKA KÄYTÄNNÖSSÄ

Marjatta Takala (toim.) 2010.
Erityispedagogiikka ja kouluikä.
Helsinki: Palmenia, Gaudeamus. 208 s.
ISBN 978-951-570-779-6.

Marjatta Takalan toimittama *Erityispedagogiikka ja kouluikä* kuvaa käytännöllisesti erityisopetusta suomalaisessa koulussa. Se on keskimäinen, mutta viimeinen osa sarjaa, josta ovat aiemmin ilmestyneet *Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus* (Kontu & Suhonen, toim., 2008) ja *Erityispedagogiikka ja aikuisuus* (toim. Ladonlahti & Pirttimaa, toim., 2000). Kuten sarjan muutkin osat, se on antologia. Teos koostuu 15 artikkelista, joista yhdessätoista teoksen toimittaja Marjatta Takala on myös kirjoittajana. Pahimmillaan tällainen koostamistapa tuottaa sirpalemaista akateemista jargonia. Kenties tästä syystä *Erityispedagogiikka ja kouluikä* poikkeaa monesta vastaavaan tarkoitukseen toimitetusta artikkelikokoelmasta siten, että teoksen kirjoittajanaani pysyy tyyllisesti jokseenkin samana.

Erityispedagogiikka ja kouluikä vastaa, kuten takakansitekstikin valistaa, luokan-, aineenopettajien, koulun muun henkilökunnan ja vanhempien tarpeeseen tietää, mitä erityisopetus on ja voisi olla. Takala perustelee tarpeen syntyvän siitä, että erityisopetus on enenevässä määrin osa koulun arkea – ei välttämättä siksi, että erityisyys sinänsä olisi lisääntynyt, millaista puhetta kuulee käytäväkeskusteluissa usein vanhempien ja opettajienkin suusta, vaan koska erityisyyden tunnistaminen on kehittynyt ja sen kohtaamisessa on kuljettu segregaatista integraatioon ja inklusioon. Inklusiopyrkimyksen perusteleva ja sen puolesta puhuminen onkin teoksen keskeinen agenda, joka nojaa *Erityisopetuksen strategiaan* (OPM 2007).

Puheen ja kielen tutkijoille ja näiden alojen ammattilaisille teos tarjoaa näkökulman ennen kaikkea erityisopetuksen konkreettisiin käytännönjärjestelyihin. Aktiivinen lukija voi löytää teoksen avulla mahdollisia hedelmällisen yhteistyön paikkoja. Teos on kuitenkin, kuten pyrkiikin olemaan, enemmän perusopintojen peruskurssin, kuin tutkijayhteisön tietoteos. Sarjan aiemmin ilmestyneistä osista *Erityispedagogiikka ja kouluikä* poikkeaa siinä, että se ei haaro yhtä moniaalle – onhan erityispedagogiikalla myös selkeämpi ja vaikiintuneempi toiminta-alue koulussa kuin varhais- tai aikuiskasvatuksessa.

Erityispedagogiikka ja kouluikä -kirjan 15 artikkelia jakautuvat viiteen osioon. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan yleis- ja erityisopetuksen rajapintoja niistä puhumisen käsitteiden, koulunpidon järjestämisen ja arvioinnin ulottuvuuksien näkökulmista. Takala avaa ensimmäisessä varsinaisessa artikkelissa käsitteet *inkluisio*, *integraatio* ja *segregaatio* (s. 13–20) ja sijoittaa ne erityispedagogiikan ideologiaan ja sen muutoksiin. Toisessa artikkelissaan (s. 21–33) hän käsittelee puolestaan tuen muotoja ja organisoimista. Lisäksi tässä osassa on Takalan ja Kjälmanin arvioinnin periaatteita ja haasteita erityispedagogiikan näkökulmasta käsittelevä artikkeli (s. 34–42).

Toisessa osassa keskitytään erityisopetuksen käytännön järjestelyihin. Takalan kirjoittamat luvut *Luokkamuotoinen erityisopetus* ja *Osa-aikainen erityisopetus* tarkastelevat segregaatian ja integraation yhä todellisuutta olevia käytänteitä. Luvut konkretisoivat erityispedagogiikan muotoja tavoilla, jotka tarjoavat myös muille kuin erityispedagogeille yhteistyön paikkoja ja kehittämiskohteita. Miten vaikkapa aineenopettaja ja erityisopettaja suunnittelevat ja organisoivat samanlaisen opetuksensa? Mitä luokassa tapahtuu,

kun läsnä on sekä aineen- että erityisopettaja? Saadaan myös tietää (s. 67), että alakoulussa nimenomaan lukemisen ja kirjoittamisen haasteet työllistävät eniten erityisopetusta, yläkoulussa ne ovat vasta viidennellä sijalla muun muassa matematiikan ja vieraiden kielten oppimisen haasteiden jälkeen. Uutisia kieli ihmisille ovat esimerkiksi erityistuen muotojen jaottelu (s. 66–67) aineenhallinnan opetteluun (kuten lukemiseen, kirjoittamiseen ja puhumiseen), haasteiden lähestyminen erilaisilla pedagogisilla muunnoksilla (kuten strukturoidulla opetuksella, dynaamisella arvioinnilla sekä erityisillä oppimateriaaleilla). Erityispedagogiikassa korostettujen metakognitiivisten taitojen harjoittelusta hyötyisi varmasti myös kielen ja viestinnän yleisopetus, kuten myös henkisestä tukemisesta, jonka avulla jokainen oppija voisi oppia näkemään omia vahvuuksiaan. Tällaisten konkreettisten tilanteiden, haasteiden ja näkökulmien esiin nostamista voikin pitää yhtenä teoksen ansioista, ja ne tarjoavat perspektiiviä myös yleisopetuksen ammattilaisille.

Takalan ja Konnun kirjoittamassa luvussa *Oppimisvaikeuksien ulottuvuuksia – lukemisen, käyttäytymisen ja kuulemisen haasteet* tuodaan esiin joitakin ongelma-alueita, niiden havaitsemista, vaikutusta oppimiseen sekä tällaisiin oppimisvaikeuksiin erityispedagogiikan toimilla vastaamista. Puheen ja kielen tutkijan näkökulmasta selostus oppimishaasteiden oireista ei tarjoa juurikaan uutisia, mutta sen sijaan uraansa aloittelevalle opettajalle luku tarjonnee viitteitä siitä, milloin jonkin oppilaan kohdalla kannattaisi ottaa yhteyttä erityisopettajaan tai miten menetellä, kun luokassa on jonkin tällaisen haasteen kanssa painiskelevia oppilaita. Lukemisen ja kirjoittamisen alueella keskeiseksi menetelmäksi mainitaan strategiharjoittelu, joka koostuu ennakoinnin, kysymisen, selvennysten ja tiivistämisen osatoiminnoista. Tämä on tietysti myös ainakin äidinkielen ja kirjallisuuden ainedidaktinenkin työtap

ja tehostaa luetun ymmärtämisestä. Viittomakielisen tai viittomia käyttävän lapsen tilanteen kuvaus (s. 84–88) on olennaista informaatiota kuuleville opiskelijoille, joiden käsitykset viittomakielestä ja apuviittomista voivat olla jäsentymättömät. Luvussa *Luovat interventiot* Takala ja Kontu esittelevät puolestaan tuntemiaan draamallisia, tarinallisia ja erilaisia materiaalis-visuaalisia työtapoja, joiden avulla oppimista lähestytään toiminnallisesti. Tämäntapaisia hankkeita on toki aika ajoin meneillään myös eri aineiden didaktiikan kehittämisessä.

Kolmannen osion nimeksi on annettu *Yhteistyö ja vuorovaikutus* vaikka jo edellisissä luvuissa näitä teemoja on sivuttu. Osiossa on kolme näkökulmaa: yksi opettajan vuorovaikutukseen (Kontu ja Pirttima), toinen erityisopettajan johtamistehtäviin (Takala), kolmas koulunkäyntiavustajiin (Takala). Puheen ja kielen tutkija lataa eniten odotuksia opettajan vuorovaikutuskäytänteisiin. Siinä missä *Erityispedagogiikka ja kouluikä* -teoksen yleinen ansio on sujuva abstraktiotasolta toiselle liikkuminen, opettajan vuorovaikutusta kuvaava luku jää kovin yleiselle ja filosofiselle tasolle. Ei liene vaikea allekirjoittaa, että opettajan ja oppilaan pedagogisessa kohtaamisessa dialogisuus on tavoiteltavaa, mutta luku ei millään tavalla onnistu konkretisoimaan ja siten tarjoamaan esimerkiksi aloittelevalle opettajalle välineitä siihen, mitä vaikkapa kirjoittajien ehdottama *dynaaminen kommunikaatiosuhde* voisi käytännössä tarkoittaa. Ilmeisestikään erityispedagogiikan piirissä ei tunneta luokahuoneen vuorovaikutuksen tutkimusta, joka on kartoittanut esimerkiksi oppimistilanteiden vuorottelujäsenystä, vuorojen allokointia, korjauksia (esim. Lindblad & Sahlström, toim., 2001; Tainio toim., 2007; Kääntä 2010; Melander & Sahlström 2010) – tai ainakaan tällaisella tutkimuksella ei ole niin prominenttia asemaa erityisopetuksen ja -tutkimuksen piirissä, että tulok-

set nousisivat perusopintojen kurssikirjaan. Alueella olisi sijaa erityispedagogien ja vuorovaikutuksen tutkijoiden keskustelu- ja tutkimusyhteistyölle. Koulunkäyntiavustajien toimenkuvan esittelemine ja pohtiminen tarjoaa sen sijaan ideoita koulutyön organisointiin ja työn jakamiseen kaikille koulun piirissä toimiville. Takalan johtamista käsittelevässä artikkelissa käsitellään ennen kaikkea asiantuntijayhteisöjen jaettua johtajuutta.

Neljännessä osiossa *Erityisyyden reunalla* esitellään erityisopetuksen alueita, jotka saattavat olla riviopettajalle ja puheen ja kielen tutkijalle ehkä vieraampia: toiminta-alueittaista opetusta (Pirttimaa ja Kontu), strukturoitua yksilöopetusta (Pirttimaa) sekä erityisopettajakoulutusta (Takala ja Pirttimaa). Teoksen päättävässä viidennessä osiossa pohditaan erityisyyden tuottamista, muun muassa niitä kielellisiä käytänteitä ja sitä diskurssia, joilla erityisyys luodaan ja joilla sitä ylläpidetään. Sarronaa Hausstätter johdatteloo lukijan pohtimaan, millaisia eettisiä velvollisuuksia näiden merkitysten tuottamiseen liittyy. Takalan kirjoittama yhteenvetoluku *Kuinka erityistä on hyvä erityisopetus?* kokoaa teoksen annin erityisyyden määrittelyn, erityisopetuksen menetelmien, toimijoiden, ympäristöjen ja inklusiivisuuteen, yhteiseen esteettömään kouluun pyrkivien tavoitteiden osalta.

Erityispedagogiikka ja kouluikä on kirjoitettu varsin kielitietoisesti: siinä missä erityispedagogiikan perusteos *Lasten erityisbuolto ja -opetus Suomessa* (toim. Jahnukainen 2001) olettaa, että ammattitermit avaavat itse itsensä ja lyhenteet ovat tuttuja, *Erityispedagogiikka ja kouluikä* -teokseen tarttuvan ei tarvitse ennalta tietää, mitä vaikkapa *inkluusio*, *integraatio*, *segregaatio* tai muutkaan erityispedagogiikan käsitteet tarkoittavat, sillä ne selitetään havainnollisesti ja selkeästi. Näistä ratkaisuisista näkee, että teos on kirjoitettu peruskurssin materiaaliksi ja näiden ratkaisujen ansiosta teos onnistuu myös noviisilukijan huomioon

ottamisessa. Tietoisuus erityispedagogisen diskurssin mahdollisesta outoudesta potentiaaliselle lukijalle jatkuu myös läpi teoksen. Takalan artikkelit *Tuen eri muodot perusopetuksessa* ja *Luokkamuotoinen erityisopetus* ovat muun sisältönsä ohella retkiä erityisopetuksen koostelyhenteisiin, sellaisiin kuin *HOJKS*, *OHR*, *HOPS*, *EMU*, *EDY*, *ENÄ*, *ESY* jne. Erityisesti Takalan artikkeleissa myös lauserakenteet ja topiikin eteenpäin vieminen ja informaatorakenne tekevät teoksesta helppolukuisen. Noviisilukijaa palvelee myös kirjan loppuun liitetty sanasto. Tekisi mieli väittää, että tämän suutarin lapsilla on onni käydä kauniissa ja hyvin tehdyissä kengissä.

Kielitietoisuus nousee esiin myös Takalan esittämässä taulukossa 1 (s. 19), jossa hän tuo esiin toisaalta erityisopetusperusteen luokitteluja ja samalla sitä, miten näistä tarpeista puhumisen käsitteistö on vaihdellut ja samalla heijastanut kulloinkin vallitsevaa ajattelutapaa. Samoin Sarronaa Hausstätterin erityispedagogiikan etiikkaa käsittelevä artikkeli on sukua kriittiselle lingvistiikalle siinä, miten se nostaa esiin kulloinkin valittuun kielelliseen kuvaukseen sitoutuvat ideologiat. Läpi teoksen noviisilukijaa lähestytään käyttämällä metaforia tukirakennelmina. Esimerkiksi Takala ohjaa lukijaa käsittemetaforalla, jossa koulu rinnastetaan uuniin, oppilaat pizzapohjiin ja koulun tarjoama, erilaisille oppilaille erilainen opetus pizzan erilaisiin täytteisiin. Valitettavasti eivät metaforatkaan aina toimi. Luvussa *Opettaja ja vuorovaikutus* käytetään kuminauhmetaforaa kuvaamaan opettajan ja oppijan vuorovaikutusta (s. 113). Metaforan lähdealue on helppo ymmärtää, mutta se ei kiinnity kohdealueeseen. Mitä erityisopettajan ja oppijan välissä vuorovaikutuksessa tapahtuu, kun heidän kommunikaatiosuhdettaan havainnollistava kuminauha kiristyy, välillä löystyy?

Puheen ja kielen asiantuntijalle *Erityispedagogiikka ja kouluikä* ei tarjoa paljoakaan tietoa heidän oman asiantuntemuksensa

ydinalueelta, esimerkiksi puheeseen ja kieleen liittyvistä tuottamisen ja ymmärtämisen kysymyksistä. Näistä kielellisistä erityishaasteista yksityiskohtaisemman ja lingvistisesti valistuneemman kuvan tarjoaa vaikkapa Takalan ja Konnun toimittama teos *Luki-vaikkeudesta Luki-taitoon* (2006). Se liikkuu monitieteisesti niillä rajapinnoilla, joilla puheen ja kielen ammattilaisten ja erityispedagogiikan asiantuntijoiden tutkimus ja ammattikäytänteet leikkaavat. Sitä vastoin *Erityispedagogiikka ja kouluikä* antaa selkeä kuvan erityisopetuksen käytänteistä nykykoulussa. Teokseen soisi tarttuvan esimerkiksi sellaisen yleisopetuksen opettajan, joka huomaa joskus pohtivansa omaa, erityisopettajan ja kouluavustajan välistä työnjakoa.

Erityispedagogiikka ja kouluikä -teoksen välittämä kuva erityispedagogiikasta nojaa varsin vahvasti strukturoidun opetuksen perinteeseen ja behavioristiseen oppimiskäsitykseen. Inklusion yhteydessä puhutaan erityislasten oikeudesta kuulua samaan yhteisöön kuin yleisopetuksessa olevat lapset, mutta tämän yhteisöllisyyden merkitys oppimisen ja osallisuuden kannalta jää muutamaa viittausta (esim. s. 69) lukuun ottamatta epäselväksi. Teoksesta olisi toivonut löytävänsä enemmän avauksia tutkimuksiin, joiden varaan väitteet rakentuvat. Toki kirjassa käytetään normaalia akateemista viittaustekniikkaa, mutta tapa, jolla viittaukset esitetään, ei ole erityisen lähdekriittinen eikä näin ohjaa edes noviisilukijaa ajattelemaan tiedon tuotantoprosessia. Lukijan on itse selvitettävä, ovatko viitatut tutkimukset esimerkiksi oppinnäytteitä vai tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistuja, millaiseen metodiikkaan ja viitekehukseen ne nojaavat ja millaisen koulukulttuurin kontekstissa ne on toteutettu. Teoksen käytännölliset tavoitteet näkyvät siis myös siinä, että kirjassa esitettyä kuvaa erityisopetuksesta ja erilaisten erityispedagogisten ratkaisujen eduista ja haasteista ei perustella

tutkimustiedolla. Kyseessä on pikemminkin maan tavan kuin akateemisen tradition esittely. Käytännön koulussa toimimisen näkökulmasta ratkaisu puoltaa paikkaansa mutta akateemisempi lukija jää kaipaamaan mahdollisuutta arvioida esitettyjä väitteitä.

Erityispedagogiikka ja kouluikä on yleis-tajuinen tietokirja. Artikkelit seuraavat toisiaan jouhevasti siten, että seuraava jatkaa siitä, mihin edellinen on lopettanut. Vaikka ristiviittauksia artikkelista toiseen voi toivoa lisää, kokoelma muodostaa jäntevän ja helpolukuisen kokonaisuuden. Osaltaan helpolukuisuutta lisää myös se, että artikkeleissa on luonteva abstraktin ja konkreettisen, yleisen ja yksityisen välinen tasapaino. Sen tarjoama lukijapositio olettaa, että vastaanottaja ei ole (vielä) erityispedagogiikan asiantuntija vaan vasta sellaiseksi kouluttautuvat tai hänellä saattaa olla myös vanhentuneita, moniammatillista yhteistyötä jarruttavia käsityksiä erityispedagogiikasta ja erityisopettajien tehtävistä. *Erityispedagogiikka ja kouluikä* on käytännöllinen teos, joka puoltaa paikkaansa erityispedagogiikan perusopinnoissa ja muiden puheen ja kielen ammattilaisten yleissivistävänä johdatuksena. Niin ikään opettajille, koulun muulle henkilökunnalle ja lapsista ja heidän koulunkäynnistään kiinnostuneille kirja tarjoaa hyvin kirjoitetun ja selkeän kokonaiskuvan erityisopetuksen nykykäytänteistä.

Sara Routarinne

FT, suomen kielen didaktiikan yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto
sara.routarinne@helsinki.fi

LÄHTEET

- Jahnukainen, M. (toim.) 2001. *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 11. Painos. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Kontu, E. & E. Suhonen (toim.) 2008. *Eri-tyispedagogiikka ja varhaislapsuus*. Helsinki: Palmenia.
- Kääntä, L. 2010. *Teacher Turn-Allocation and Repair Practices in Classroom Interaction* Jyväskylä: The University of Jyväskylä.
- Ladonlahti, T. & R. Pirttimaa (toim.) 2000. *Eri-tyispedagogiikka ja aikuisuus*. Helsinki: Palmenia.
- Lindblad, S. & F. Sahlström (toim.) 2001. *Interaktion i pedagogiska sammanhang*. Stockholm: Liber.
- Melander, H. & F. Sahlström (toim.) 2010. *Lärande i interaction*. Stockholm: Liber.
- Tainio, L. (toim.) 2007. Vuorovaikutus luokkahuoneessa. Näkökulmana keskustelunanalyysi. Helsinki: Gaudeamus.
- Takala, M. & E. Kontu (toim.) 2006. *Luki-vaikeudesta Luki-taitoon*. Helsinki: Yliopistopaino.